

УДК 378:371.82

ПРОЦЕСИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ

Ірина Шевчук

*Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Соборна, 87, 21100 Вінниця, Україна
e-mail: vtei@svitonline.com*

Розглянуто процеси входження першокурсників вищих навчальних закладів у нове соціальне оточення. Систематизовано результати оцінювання студентами свого нового становища. Проаналізовано динаміку зростання якості знань першокурсників, що є важливою умовою їхньої адаптації.

Ключові слова: адаптація, фрустрація, соціальна група, особистість, статусно-рольова структура групи.

Соціальне становлення особистості передбачає входження її в певну соціальну групу або спільноту. Формування людини як представника групи, тобто носія її цінностей, норм, установок, орієнтацій, передбачає вироблення в неї необхідних для цього властивостей та якостей. Ефективність входження в нове середовище залежить від структури середовища і психологічних характеристик особистості. Важливу роль відіграють процеси соціальної адаптації особистості, що передбачають пристосування індивіда до групових норм і соціальної групи до окремого індивіда. На думку Г. О. Балла, М. В. Левченка, соціальна адаптація передбачає урівноваження взаємодії індивіда з динамічним середовищем. Це своєрідне пристосування індивіда до середовища і пристосування індивідом середовища до самого себе [1, с. 96].

Вивчення психологічної структури особистісної адаптованості, що становить не тільки систему самосприйняття, а й потенційного діяння, зокрема взаємодії з іншими (Р. Бернс, І. Бех, О. Бондаренко, К. Роджерс, В. Столін, В. Юрченко), зумовлює науковий і практичний інтерес. Отже, адаптованість є вираженням конформності до тих вимог, які суспільство ставить до особистості. Водночас це ще й гнучкість і ефективність взаємодії з новими і потенційно небезпечно новими умовами, а також здатність надавати подіям бажане для себе спрямування. Таке розуміння процесу соціальної адаптації зумовлює значний інтерес, оскільки в ньому закладена ідея активності особистості.

Водночас у сучасних наукових дослідженнях недостатньо розроблена проблема адаптації студентів першокурсників в умовах навчальної групи. Тож ставили за мету з'ясувати умови адаптації першокурсників у академічній групі на початковому етапі навчання. Ставили такі завдання:

1. Обґрунтувати успішність перебігу адаптаційних процесів у групах нового прийому.
2. Систематизувати дані анкетного опитування оцінювання студентами нового для них соціального оточення.
3. Виділити критерії сформованості навчальних умінь студентів першокурсників, що є важливою умовою їхньої адаптації.
4. Описати динаміку зростання якості знань і умінь навчальної діяльності в експериментальних і контрольних групах.

Вступ до навчального закладу приводить до зміни соціального оточення, що передбачає набуття нового статусу, вживання в нову роль, реалізацію очікування найближчого оточення. Все це відображається у процесі докорінної реорганізації режиму навчання, збільшенні обсягу самостійної роботи, зростанні вимог до якості виконуваних завдань тощо. Також важливе значення має ще один чинник – відсутність референтної групи. Ось чому, на нашу думку, такою значущою є проблема адаптації вчорашніх абітурієнтів в умовах навчальної групи. Досягти на початковому етапі навчання стану адаптованості в групі – означає підкріпити здатність без особливих зовнішніх і внутрішніх конфліктів продуктивно виконувати свою провідну діяльність, задовольняти головні соціогенні потреби, певною мірою йти назустріч тим рольовим очікуванням, які ставить еталонна група, переживати стан самоствердження і вільного вираження своїх творчих здібностей [5, с. 94].

Досягти такого стану в оптимальні терміни можуть далеко не всі першокурсники. Значною мірою це залежатиме від психологічного типу особистості студентів. Психологічний тип особистості – це своєрідна концептуальна модель, що охоплює суттєві та специфічні соціально-психічні особливості певної групи людей, які виявляються в їхній діяльності [8, с. 21].

Врахування психологічного типу особистості студентів-першокурсників дасть змогу запобігти багатьом небажаним явищам на етапі їх первинної адаптації до університетського життя. Цей період значимий тим, що відбувається статусна диференціація, реалізуються рольові очікування. Сформоване перше враження буває досить емоційно насичене і на його основі може укорінюватись стереотипне сприймання особистості. Долати негативні стереотипи в молодіжному середовищі складно. Ось чому увага викладачів і особливо кураторів груп нового прийому має бути зосереджена на виявленні та глибинному розумінні сутності:

- а) рівня формальної статусно-рольової структури групи;
- б) рівня міжособової неформальної структури.

Особливий інтерес становлять ті рольові конфлікти, які виникають між цими двома рівнями, а також ті механізми і стратегії, за допомогою яких вони розв'язуються. Неконструктивними можна вважати такі ситуації: необ'єктивне прагнення до лідерства, зверхнє ставлення до лідерів; позиція невтручання, намагання будь-що перебувати в центрі уваги; нагнітання негативного емоційного переживання, демонстрування постійної злагідливості; запобігливості; скандальна схильність; намагання взяти реванш за найменшого промаху. У кожному випадку така поведінка супроводжується негативними переживаннями, емоційним напруженням. Людину може фруструвати велика кількість чинників. Однак особливо сильно фрустрування виражається у проблемних ситуаціях, які впливають на структуру самосвідомості і, передусім, на такі важливі її компоненти, як рівень домагань і самооцінку.

Важливо мати на увазі таке: якщо людина фруструється у другорядній для себе групі, то такий стан швидко долається і не залишає важких наслідків. Інша річ, якщо вона фруструється в своїй еталонній групі. Порушення міжособових стосунків у первинних групах зумовлює почуття незадоволення, страждання, нерідко призводить до утворення комплексу неповноцінності.

Входження у групу – процес тривалий і неоднозначний. Це і емоційна сфера (симпатії, антипатії, байдуже ставлення), і система стосунків (офіційне підпорядкування), і сукупність особистих взаємин.

Вивчаючи адаптацію особистості в студентських групах, О. Ізотова і І. Кражова [4, с. 155] з'ясували, що студенти з високим індексом незадоволеності потреби в спілкуванні відрізняються або занадто заниженою, або завищеною самооцінкою. Таким студентам важко досягти самовизначення в групі, утвердити свою індивідуальність. Водночас відчуття належності до групи є суттєвим показником успішної адаптованості особистості, що виражається у прийнятті групової належності, зростанні індивідуального статусного рівня. А все це позитивно впливає на емоційне самопочуття студентів. Позитивний емоційний стан внутрішньо-групових динамічних процесів має значний вплив на подолання деструктивних дезадаптаційних явищ початкового етапу навчання у вищому навчальному закладі.

З метою вивчення загального рівня адаптованості-дезадапованості першокурсників ми розробили анкету оцінення студентами нового для них оточення: стресового чи сприятливого. Першокурсникам було запропоновано, зваживши на свій емоційний стан, відповісти на запитання: "Як я почувуюся в групі: а) дуже добре; б) добре; в) важко сказати; г) погано;

д) дуже погано.” Результати опитування виявили, що: дуже добре в групі почувуються 18%; добре – 52%; важко сказати – 20%; погано – 6%; дуже погано – 4% опитаних. Одержані дані свідчать про те, що майже третина першокурсників відчують емоційний дискомфорт, перебуваючи в групі. Такий стан негативно впливає на працездатність студентів і в цілому засвідчує кризу самовизначення у сфері міжособових стосунків. Подолати небажану тенденцію можна шляхом вживання комплексу заходів виховного та психокорекційного змісту. У кожному випадку варто розпочинати із діагностики наявного стану. Досвід засвідчує, що на початковому етапі навчання оцінка міжособових стосунків переважає над оцінками всіх інших відношень. Тому належна увага до підвищення міжособової компетентності студентів сприятиме успішному вирішенню проблем адаптаційного періоду.

Оскільки ми припускали, що важливою умовою адаптації студентів є формування у них знань і умінь навчальної діяльності, наявність яких має безпосередній вплив на результати успішності, важливим компонентом вивчення результатів експерименту був кількісний і якісний аналіз їх сформованості у студентів експериментальних і контрольних груп.

Критеріями сформованості навчальних знань і умінь були такі показники:

- затрати часу на виконання кожного завдання;
- повнота дій;
- безпомилковість виконання;
- усвідомлення дій;
- частота, систематичність застосування їх у навчальній діяльності.

Щоб виявити рівні знань і умінь, застосовували метод їх оцінювання експертами, у цьому випадку – викладачами. Виділивши три рівні сформованості навчальних умінь (високий, середній, низький), ми припустили, що кожен рівень відрізняється повнотою, глибиною та усвідомленням знань і умінь навчальної діяльності, а також частотою, систематичністю їх застосування на практиці.

Динаміку змін рівнів навчальних умінь студентів експериментальних і контрольних груп відображено у таблиці.

Динаміка змін навчальних умінь студентів перших курсів, %

Уміння	Експериментальні групи						Контрольні групи					
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	до експерименту	після експерименту	до експерименту	після експерименту	до експерименту	після експерименту	до експерименту	після експерименту	до експерименту	після експерименту	до експерименту	після експерименту
Гностичні	6	22	28	40	66	38	8	12	26	28	66	60
Конструктивні	10	22	24	40	66	38	10	12	24	28	66	60
Комунікативні	8	34	28	38	64	28	8	14	30	32	62	54
Організаторські	10	20	22	36	68	44	12	12	18	22	70	66

Порівняльний аналіз даних, отриманих на початку і наприкінці дослідно-експериментальної роботи, виявив зміни у рівнях сформованості знань та умінь навчальної діяльності студентів переміщення із середнього рівня на високий, з низького – на середній; в експериментальних групах порівняно з контрольними ця тенденція стійкіша і виражена більшою мірою.

Дані засвідчують (див. таблицю), що максимального прогресу порівняно з початковим рівнем в експериментальних групах набули конструктивні та комунікативні знання і уміння.

Аналіз динаміки зростання якості знань і умінь навчальної діяльності в експериментальних і контрольних групах дає підстави зробити висновок про

їхню подібність, проте зростання їх у контрольних не досягло рівня експериментальних груп. Зокрема, високого рівня володіння гностичними знаннями та уміннями в експериментальних групах досягли 22% (у контрольних – 12%), середнього – 40% порівняно з 28% на початку експерименту (у контрольних відповідно 28% проти 26%), на низькому рівні в експериментальних групах залишилось 38% порівняно з 66% на початку експерименту (у контрольних – 60% проти 60%).

Якісний аналіз виявив, що в експериментальних групах високого рівня розвитку конструктивних знань і умінь досягли 22% студентів, середнього – 40%, на низькому залишилось 38%, тоді як у контрольних групах студентів з високим рівнем було зафіксовано після експерименту 12%, із середнім – 28%, на низькому залишилось 60%.

На час завершення дослідження 34% студентів експериментальних груп змогли оволодіти комунікативними знаннями та уміннями на високому рівні, 38% – на середньому, 28% залишились на низькому рівні (у контрольних відповідно 14, 32, 54%).

Початковий рівень сформованості організаторських знань і умінь, як і гностичних, контрольних груп був навіть вищий, ніж у експериментальних. Однак динаміка їхнього розвитку, як свідчить якісний аналіз, вища в експериментальних групах. Зокрема, 20% студентів експериментальних груп увійшли в групу високого рівня розвитку організаторських знань та умінь, 36% – середнього рівня, на низькому рівні залишилось 44%. У контрольних групах кількість студентів з високим рівнем організаторських знань і умінь не змінилася, із середнім унаслідок зменшення кількості студентів з низьким рівнем зросла від 18 до 20%.

Отже, можна стверджувати, що експериментальна робота мала значний вплив на формування у студентів знань та умінь навчальної діяльності як важливої умови успішної адаптації студентів до вищого навчального закладу.

Потребують подальшого дослідження критерії та показники дезадаптованості першокурсників в умовах навчальної групи та прийоми корекційної роботи із студентами, котрі становлять “групу ризику”.

---

1. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности // Вопросы психологии. 1989. № 1. С. 92–100.

2. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности. Учеб. пособие для вузов. М., 2001.

3. Бондаренко А. Д. Психологическая помощь: теория и практика. К., 1997.

4. *Кряжева И. К.* Социально-психологические факторы адаптивности рабочего на производстве. Прикладные проблемы социальной психологии. М., 1983.
5. *Налчаджян А. А.* Социально-психологическая адаптация личности (формы, механизмы, стратегии). Ереван, 1988.
6. *Поваренков Ю. П.* Профессиональное становление личности: Дис. ...д-ра психол. наук. М., 1999.
7. *Стрелков Ю. К.* Инженерная и профессиональная психология: Учеб. пособие. М., 2001.
8. Студент на пороге XXI века: Монография / Отв. ред. Н. И. Рейнвальд. М., 1990.
9. *Фрейд А.* Психология "Я" и защитные механизмы. М., 1993.
10. *Фурман А. В.* Психодіагностика особистої адаптованості. Тернопіль, 2000.

FIRST YEAR STUDENTS' ADJUSTMENT AT THE PRIMARY STAGE OF EDUCATION

Shevchuk Iryna

*Vinnits 'ky Institution of Trade and Economics of
Kyiv State University of Trade and Economics
Soborna Str., 87, UA-21100 Vinnitsya
e-mail: vtei@svitonline.com*

The article considers the first year students' adjustment at the primary stage of education. It analyses the dynamics of the first year students' academic success that is a vital condition of their adjustment.

Key words: adjustment, personality, frustration, social group, status and role group structure.

Стаття надійшла до редколегії 19.05.2004
Прийнята до друку 07.10.2004